

A népi írók kiadója

PÜSKI SÁNDOR 75. SZÜLETÉSNAJARA

A *Puszták népét* 1936-ban a Nyugat, *Az Alföld parasztságát* a kis magánkiadó, Oravetz István jelentette meg. 1937-ben *A néma forradalom* és a *Vihar-sarok* — szinte egy időben — robbant be a magyar szellemi életbe: az előbbit Cserépfalvi Imre, az utóbbit — a Sárközi György gondozta *Magyarország felfedezése* című sorozat első köteteként — az Athenaeum adta ki. S noha elvéve később is jelentek meg e kiadók gondozásában némely népi író művei, 1939-től a legtöbbjük könyvét Püski Sándor segíti nyilvánossághoz. Kiadói tevékenységét nem üzleti megfontolások irányították, hanem a szolgálat. Ahogyan két éve egy interjúban mondotta: „Életem értelme a szolgálat; annak a népnek a szolgálata, amelyhez elszakíthatatlan szálak fűznek, míg csak élek.”

Abból a mélységből jött, ahonnan a népi írók zöme, az alföldi földműves szegénységből. A háborúból szerencsére visszatért, nincsetlen, földetlen édesapja, Püski Gábor, a békési református egyház harangozója lett 1919-ben. Ekkor már három élő gyermeke volt, egy negyedik, az első, épp abban az évben fulladt a Körösbe. Püski Gáborné Egeresi Zsófia még három gyermeket szült.

A *harmadik fiú*, Püski Sándor 1911. február 4-én született. Jól tanult az elemiben, a tanítója fölfigyelt rá, nógatta az apját, hogy gimnáziumba adja a fiút. Szerencsére Békésen régtől volt középiskola, így a nyaranta libapásztorkodó kisdíák aránylag kis áldozattal tovább tanulhatott. Gimnazistaként is dolgoznia kellett a nyári szünetekben, segítenie a családot, megkeresnie a tanulásához szükséges pénzt, ruháralót. A felső osztályokban már egyre jobban jeleskedett a tudományokban, jutalmakat is kapott. Életét meghatározó mozzanattá vált, hogy különórákon Durkó Antal tanár jóvoltából megtanulta a gyorsírást.

1929-ben érettségét tett, s bár jóakarója, az öreg pap biztatta, utóda lehet a százholdas parókián, nem volt kedve hozzá. Az egyetem, a költségek miatt, nem jöhetett szóba sem. Jelentkezett a vasúthoz, a katonasághoz; nem vették föl. Végül ősszel 60 pengő havi fizetéssel a helyi község házára került úgynevezett napidíjasnak. Az 1922. évi földreform kártalanítási díjait kellett volna a szerencsétlen földhöz juttatottakon behajtani. A nyolc hónap, amelyet itt töltött, alkalmat adott neki, hogy még az ő szegénységüknél is mélyebb nyomorúságba pillanthasson be. A magyar feudalizmus, a nagybirtokrendszer tarthatatlanságát — már érett fővel — akkor ismerte meg.

Pályakezdését a véletlen — Püski kálvinista hite szerint *az elrendeltetés* — határozta meg. Az első, hogy gyerekként elhalt bátyja után ő lett az első fiú a családban. A második, hogy apja harangozó lett: az egyház figyelme jobban ott volt a fián. A harmadik, hogy a debreceni kollégium filiáléjaként nagy múltú gimnázium volt Békésen. Negyedik összetevőként a gyorsírástudás lökött egyet Püski Sándor sorsán. Lehetővé vált, hogy 1930 nyarán Bíró Miklós fővárosi ügyvédi irodájában helyezkedjék el. Szállást a reformátusok Hársfa utcai Diákok Házában kapott. Ősszel most már beiratkozhatott az egyetem jogi karára.

A gyorsírás másodsor is beleszült életébe. Rájött, hogy sok tárgyból nincs sem tankönyv, sem megfelelő jegyzet. Gyorsírással jegyezte Moór Gyula jogfilozófiai és Balázs Károly pénzügytani előadásait, laponként sokszorosította, és egy-két héttel később már a hallgatók kezében volt a jegyzet. A második év

végén már nem győzte az ügyvédi irodát is, meg a jegyzetkészítést is; az előbbi-től elbúcsúzott, s hamarosan kiköltözött a Diákok Házából is. Legsikerültebb jegyzetei (statisztikából, politikából, közigazgatási és pénzügyi jogból, nemzetközi jogból, egyházjogból) még a negyvenes években is forgalomban voltak. Egyik évfolyamtársával, akinek sokszorosítógépe volt, összefogott, odaköltözött hozzá a Teréz (ma Lenin) körút 21. sz. alá, s a kapualyból nyíló lakásukon rendezték be sokszorosító irodájukat.

1935-ben megnősült: elvette egy nyugdíjas katolikus kántortanító lányát, Szigethy Ilonát, s attól kezdve vele folytatta a jegyzetkiadást, 1938-tól a könyvesbolti tevékenységet, 1939-től a könyvkiadást.

Az Athenaeum a támadások miatt abbahagyta a *Magyarország felfedezése* sorozat kiadását. Püski közben megismerkedett Szabó Pállal, Sinka Istvánnal, Barsi Dénessel, Tatay Sándorral. Az Egyetemi Körben hallgatta Fėja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre előadásait. Megérlelődött benne a szolgálat gondolata: a hivatásé, a népi írók műveinek terjesztése.

Az első könyv, amely 1939 májusában a Magyar Élet Irodalmi Kiadóvállalat kiadványaként megjelent, Sinka István verseinek gyűjteménye volt *Vád* címmel. (A második kiadása 1940 őszén, a harmadik — ezt vettem meg én is — 1942 telén jelent meg.) Eleinte Kovách Aladár, majd Gombos Ferenc (írói nevén Simándy Pál) volt Püski segítőtársa, a könyvek szerkesztője, lektora.

A fölszabadulásig, öt év alatt, csaknem száz könyvet adott ki a Magyar Élet kiadó. Az egész vállalkozást a jegyzetkészítés tartotta el. A könyvkereskedelem nem volt hajlandó terjeszteni a népi írók műveit, így megszervezték a társadalmi terjesztést, a könyvbarátmozgalmat. Volt már ilyen: az Egyetemi Nyomdáé; most Püskiéé is hasonlót csináltak. Magam mind a kettőnek tagja voltam: évi előfizetés fejében illetményköteteket kaptunk, és kedvezményt a kiadó minden könyvéhez, folyószámlára, részletfizetési lehetőséggel is. Könyvtáram jó részét a fölszabadulás előtt így gyűjthettem össze.

Illyés a Nyugatnak, Erdei és Móricz az Athenaeumnak, Tamási a Révainak volt elkötelezve, az ő műveiket tehát Püski nem adhatta ki. De Veres Péter *Az Alföld parasztsága* második, harmadik, negyedik, ötödik kiadásával már Püskihez fordult, s ettől kezdve minden művét a Magyar Élet adta ki. Az erdélyi Asztalos Istvánnak is három regényét, egy drámáját, elbeszéléskötetét. Bakó József, Balázs Ferenc, Balogh Edgár, Darvas József, Erdélyi József, Gulyás Pál, Kádár Lajos, Nagy Imre, Nagy István, Sértő Kálmán, Sinka István, Szabédi László, Szabó Pál, Szathmári Sándor, Takáts Gyula, Tatay Sándor, Tersánszky J. Jenő regényeit, verseit, drámáit, esszéit. Közülük Balogh Edgár (*Hármas kis tükör*), Nagy István (két regénye, egy elbeszéléskötete, egy városi szociográfiája), Szathmári Sándor (*Guliver utazása Kazohiniában*), Tersánszky (*Kakuk Marci*) politikai szempontból is kiemelkedő. Úgyszintén az 1944-ben megjelent *Munkások* című gyűjteményes kötet, amelyben — Veres Péter előszavával — öt munkásíró (Földeák János, László Gyula, Nagy István, Rideg Sándor, Vaád Ferenc) mutatkozott be.

Értékesek voltak a tudományos, tudománynépszerűsítő művek is: Balla Péter (*A magyar népdal kis tükre*), Fėja Géza (irodalomtörténete három kötetben, a *Magyar irodalomszemlélet* kiadáspolitikai terve), *Hajlék* (a népi építészetéről), Jócsik Lajos (*Iparra, magyar, A Közép-Duna-medence közigazdasága*), Kerék Mihály (*A magyar föld, A földreform útja*), Kodolányi (*Suomi titka, Baranyai utazás*) Kovács Imre (*A paraszteleforma csődje*), Muharay Elemér (*Ma-*

gyar játékszín), Somogyi Imre (*Kert-Magyarország felé*), Szabédi László (*Ész és bűbáj*), Böződi György (*Székely bánja*) és nem utolsósorban a régész László Gyula ma könyvészeti ritkaságként drága pénzen is alig megszerezhető műve, *A honfoglaló magyar nép élete*. Püski jelentette meg a *Kalevalát* Vikár Béla fordításában, ötödik kiadásként (1944), Gulyás Pál tanulmányával.

Szabó Dezső 1939-ben a korábban saját kiadásában megjelent *Ludas Máttyás Füzetek* anyagából összeállította három kötetben tanulmányainak gyűjteményét, és ezt Püski *Az egész látóhatár* címmel megjelentette. Németh László *A minőség forradalma* címmel a Tanú anyagából először 1940 könyvnapjára négykötetnyit állított össze; ennek sikere, majd második kiadása (1943) után egészítette ki az ötödik és hatodik kötettel. Közben Püski 1941 őszén kiadta a Tanú előtti eszszékből a *Készülődés* két kötetét, majd 1942-ben a *Kisebbségben* négy kötetébe összegyűjtött, Tanú utáni tanulmányait.

A könyvbarátmozgalom és a népi írói politikai mozgalom kapcsolódott össze a Püski szervezte szárszói találkozók. Az első — 1942 júliusában — még inkább a könyvkultúra és a népművészet jegyében zajlott. Itt adott számot Püski először szolgálatának értelméről. Egyebek közt ezt mondta: „Ha az egyetemi jegyzetknél megállok, ma volna 1000—1500 pengőt jövedelmező üzletem, nagyszerű családom, adómat megfizetném, gond nélkül és becsületesen élhetnék az emberi kor legvégső határáig. Vagy ha még előbb megállok, mondjuk a bírói vagy hivatali pályán, bár kisebb keretek között — de még előbb áll be ugyanez a helyzet. Támogathattam volna otthoni családomat, nem használtam volna ki a feleségemet és az írókat, nem örültem volna a magam és mások idegeit, emberi hitelemet, nem hajtottak volna végre százszor, nem tűztek volna ki rám árverést húszszor, nem árvereztek volna el egyszer sem, s ma tudnám, holnap mit adok a gyerekeimre...”

A második szárszói találkozó, 1943 augusztusában, már túlnőtt a Magyar Élet kiadó és Püski Sándor keretein: a magyar népfrontgondolat kibontakozásának fontos eseménye lett. Jegyzőkönyvét Püski még abban az évben megjelentette, és negyven évvel később, 1983-ban — némi kihagyással, de megővítve az előzményeire és az utóéletére vonatkozó egyéb írásos anyagokkal — a Kossuth Kiadó újra kiadta. Jelentőségét azóta tanulmányok, könyvek, cikkek sokasága elemezte. Megállapíthatták, hogy a baloldal, közelebről az illegális kommunista párt képviselői (elsősorban Nagy István és a most elhunyt Palotás Mihály) itt kaptak először legálisan szót (ezt a Kállay-féle hintapolitika tette lehetővé), és hogy a „harmadik oldal” (főként Németh László és Püski Sándor előadásában) itt fogalmazta meg első ízben aggályait a már biztosan látott szovjet győzelem után bekövetkező átalakulással kapcsolatban. Nem azt írtam, hogy „szemben”, mert nem erről volt szó még Németh László kassandrai előrelátásról tanúskodó intelmeiben sem.

A főlzszabadulás után Püskit nem a munkásírókat és a kommunista Nagy Istvánt népszerűsítő kiadóként kezelték, hanem felelősségre vonták, és „feddésel igazolták”. Némelyek a Magyar Élet kiadót a Magyar Élet Pártjával keverték össze. Tőlem 1945-ben el is vitték a Magyar Élet könyveit, de szerencsére utóbb — Erdélyi József *Emlék* című verseskötete kivételével — fölsőbb helyről visszakaptam. „A háború utáni, második ötéves működésem — írta Püski 1974-ben — már csak kínlódás volt, állandó közelharcban cenzúrával, papírhíánnyal, inflációval, politikai nyomással és a mindebből folyó anyagi bajokkal.” Békési házukban vendégül látta, kosztal, kvártállal, pénzzel támogatta Németh Lászlót, Fáját, segítette Kodolányit, Sinkát. Kiadta Ady válogatott verseit, *Az ember*

tragédiája jegyzetes változatát; Molnár István (*Magyar táncgyományok*), Szabó Pál (*Lakodalom, Keresztelő, Bölcső*), Szabó Lőrinc (*Tücsökzene*) műveit; *Süss föl, nap* címmel Szende Aladár népköltési válogatását, *Útravaló* címmel Harsányi István versválogatását; tíz füzetből álló sorozatot az iskolai kötelező olvasmányokból; Farkas Ferenc *Régi magyar táncok* című zongoraátiratát, és megjelentette új kiadásban néhány korábbi könyvét. 1950 júniusában államosították: kis könyvesboltját is elvették, holott tízszeresen nagyobbak — a volt kiadók boltjai is — még két évig működhetek.

1956-ban három fia is disszidált. 1967-ben Püski kiment meglátogatni őket, és bejárva Amerikát, Kanadát, tájékozódott a magyar sajtó- és könyvterjesztési viszonyokról. „Szomorú kép volt — mondotta már idézett két év előtti interjújában. — Elszántam magam: kitelepülnék, ha lehetne, hogy valamit javítsak ezen a helyzeten.” A kormány engedélyével Püski Sándor 1970-ben kiköltözött New Yorkba, és 59 évesen új életet kezdett. Ismét a szolgálat jegyében. Most az egyetemes magyar kultúra szolgálatában, bár a népi írókhoz való hűsége jegyében.

A gyanakvás, amely itthon is megmérgezte körülötte az életet, ott is kíséri. Az emigrációnak a hazával szögesen szembenálló része ellenségesen fogadta. Vádjaikra 1971-ben a buffalói kálvinista egyházkerület gyűlésén így felelt meg: „Mind jobban tudják otthon is — és a háború után felnőtt nemzedékek fokozatos porondra állása sokat segít ezen —, hogy a jó viszony ápolása csak kétoldalú lehet. Hogy azután ez a közvélemény a hivatalosoknál mikor érik komolyabb cselekvésre, hogyan és mennyire lehet ezt elvonatkoztatni a napi politikától, az kérdéses, de mi ezt a folyamatot józanul nem gáncsolhatjuk, hanem segíthetjük. Szeretném, ha elhinnétek nekem, amit majd tapasztalhattok is, ha megismeritek őket: a háború után felnőtt több írónemzedék méltó utódja a színről most lelépő öregeknek. Legalább olyan mélységű kölcsönös élmény fakadna a külső magyarsággal való találkozásukból, mint amilyen a mienké volt annak idején Németh Lászlókkal. Volt részem annak a találkozásnak a megmunkálásában, méltó feladat lenne most ennek az új találkozásnak a megrendezése. Ez a kijövetelem célja és értelme.”

Ellenségei azzal vádolták, hogy a magyar kormány ötvenezer dollárt adott neki kinti munkájához. Valójában semmit nem kapott, csupán szerződést a Kultúra Külkereskedelmi Vállalattal; olyat, amelyet minden külföldi könyvkereskedő kap, aki magyar könyvet terjeszt. Püski Sándor a feleségével négy év megfeszített munkájával (Ilus néni eleinte takarítást is vállalt ötdolláros órabérért), 1974-re egzisztenciát teremtett az amerikai nagyvárosban. Ekkor megvette a 2. sugárúton — a hajdani magyarok lakta városrészben — a Corvin könyvesboltot. Előadókörutakat szervezett hazai írók, tudósok, művészek számára óriási áldozattal, de — a gáncoskodások ellenére — nagy sikerrel. Ignác Rózására 1971-ben még alig 60—80 magyar volt kíváncsi egy-egy magyar településen, és eleinte Jancsó Adrienne, Béres Ferenc és Kecskés András estjei is mérsékelt közönséget vonzottak. 1973 tavaszán előbb Csoóri Sándor, Kósa Ferenc és Marosi Júlia vett részt kisebb előadókörúton, majd egy nagyobb erdélyi csoport (Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Domokos Géza, Hajdú Győző és Ádám Erzsébet). 1974-ben nagy sikere volt Czine Mihály előadásainak. 1975-ben, amikor a Vasváry-gyűjtemény megismerésére kint jártam, magam is Püskiék vendége voltam New Yorkban, s az ő támogatásukkal mehettem Pittsburghbe, Clevelandbe, Chicagóba, Chataquába, és tarthattam előadást Juhász Gyuláról, a népköltészet és irodalom kölcsönhatásáról. Azóta sokan, Czine már többször

is, lehettek Püskiék vendégei, hirdethették a szép magyar szót a kinti magyar szórványban.

1984-ben Püski új, nagyobb helyre tehetette át üzletét a 82. utcában. Ma ő tartja fenn a határainkon kívül a legnagyobb magyar könyvesboltot: könyvkészlete meghaladja a százezer kötetet, évi forgalma a négyszázezer dollárt. Házának földszintje könyv- és hanglemezüzet, húsz-huszonötezer új és antikvár könyvvel tele. A pincében könyvraktár, az emeleten 50—60 főt befogadó előadó- és kiállítóterem. Ebben képzőművészeti kiállításokat is rendeznek. A Püski—Corvin Magyar Könyvesház egyszersmind a külföldi magyarság művelődési központja. Postán nemcsak az amerikai földrész, hanem az öt világrész magyarsága is kap tőle magyar könyvet, lemezt, hangszalagot. Katalógusai az egész világ magyarjait tájékoztatják az anyanyelven megjelenő könyvekről.

1971-ben egy vékony füzettel, Gombos Gyulának Németh Lászlóról írott esszéjével, megindította újból a könyvkiadást is. Azóta Gombosnak két másik könyve (*Szabó Dezső, Hillsdale*), Faludy György összegyűjtött versei, Borbándi Gyulának a népi írókról szóló monográfiája, Szalay Lajos grafikai albuma, László Gyula könyve stb. jelentek meg Püski Sándor kiadásában.

Évente hazajár: a könyvhétre mindenképpen, néha még máskor is, tárgyalni hivatalos szervekkel, fölkeresni a barátokat. Korát meghazudtoló mozgékonyssággal fundál ki újabb és újabb ötleteket, miként szolgálhatja a magyarság egyetemes érdekeit. Talán az idén már megvalósul régi terve: a határainkon kívüli nyugati magyar irodalom képviselőjeként sátorral lehessen jelen az ünnepi könyvhéten. Misszióját pedig — nem utolsósorban a szomszéd országok magyar irodalmának terjesztését — következetesen teljesíti.

Nem születésnap-i köszöntő föladata, hogy az életmű szeplőit fölhánytorgassa. A népi írók tábora — tudjuk — széles színképű: a szélsőjobbtól a balig sokféle árnyalat megfér benne. Püski is osztozott egyik-másik tévedésükben, egyoldalúságukban. Ezt korábban olyanok, akik azt hitték, a bölcsek követ ők hordják a zsebükben, fönnsőbbsséggel és kérlelhetetlenül elítélték. Ma, amikor józan tárgyilagossággal és súlyos történelmi tapasztalatokkal mögöttünk, jól látjuk, mennyire nem volt tévedhetetlen az elmúlt fél évszázadban senki, és a jó szándékot, jóhiszeműséget joggal föltételezzük a népi írók legjavában, az őket áldozatosan, egész élete munkásságával szolgáló Püski Sándort is méltán becsüljük meg.

Köszönjük meg neki, hogy még most sem vonult nyugalomba, hanem fáradhatatlanul dolgozik irodalmunk önkéntes nagyköveteként; köszöntsük őt, és kívánjuk, hogy még soká dolgozhassék a magyar könyv szolgálatában.

PÉTER LÁSZLÓ